

АРСЕНТЬЄВ Д. С.,

доктор філософії у галузі права,
заступник начальника управління
нагляду за додержанням законів
Національною поліцією України
(Київська міська прокуратура)
ORCID ID: 0009-0008-8227-8511

УДК 343.35

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.134>

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються окремі проблеми удосконалення механізму запобігання та протидії корупції в Україні. Вказується, що основною метою запобігання кримінальним правопорушенням взагалі та корупційним чи пов'язаних із корупцією зокрема є розробка механізму своєчасного виявлення ризиків та загроз, які інтенсифікують, спрощують або зумовлюють кримінально протиправну діяльність. Зазначається, що корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення складні за способом реалізації кримінально протиправного умислу, який може трансформуватись або вуалюватись під інші види суспільно небезпечних діянь. Додатковим фактором, який ускладнює розробку механізму запобігання корупції є те, що такі суспільно небезпечні діяння вчиняються у складі організованих груп та злочинних організацій, мають транснаціональний або транскордонний характер. Відповідно вирішення проблеми стійкого негативного показника таких протиправних діянь не може здійснюватися лише шляхом удосконалення кримінального законодавства. Підсумовується, що заходи кримінологічного впливу можуть бути диференціюватись таким чином: 1) організаційно-правові: удосконалення законодавства взагалі та кримінального законодавства зокрема щодо змісту антикорупційної діяльності, кримінальної відповідальності та покарання за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; удосконалення діяльності суб'єктів, дотичних до антикорупційної діяльності; 2) соціально-економічні: удосконалення діяльності суб'єктів господарювання шляхом впровадження нових незалежних органів контролю за господарською діяльністю підприємств, організацій, установ тощо; посилення та сприяння розвитку антикорупційного менеджменту підприємств; удосконалення механізму забезпечення економічної безпеки; 3) політичні: усунення незадовільних політичних процесів; посилення економічного та соціального забезпечення державних службовців; посилення контролю за діяльністю органів державної та виконавчої влади.

Ключові слова: корупція, кримінальне правопорушення, кримінальне законодавство, дослідження, теоретичне забезпечення, антикорупційна стратегія, антикорупційна програма, запобігання, протидія.

Arsentiev D. S. Specific issues of improving the mechanism for preventing and combating corruption in Ukraine

The article considers individual problems of improving the mechanism for preventing and combating corruption in Ukraine. It is indicated that the main goal of preventing

criminal offenses in general and corruption or corruption-related offenses in particular is to develop a mechanism for timely identification of risks and threats that intensify, simplify or cause criminally unlawful activity. It is noted that corruption and corruption-related criminal offenses are complex in terms of the way in which criminally unlawful intent is implemented, which can be transformed or disguised as other types of socially dangerous acts. An additional factor that complicates the development of a mechanism for preventing corruption is that such socially dangerous acts are committed as part of organized groups and criminal organizations, and are of a transnational or cross-border nature. Accordingly, the problem of a persistent negative indicator of such illegal acts cannot be solved only by improving criminal legislation. It is summarized that criminological impact measures can be differentiated as follows: 1) organizational and legal: improving legislation in general and criminal legislation in particular regarding the content of anti-corruption activities, criminal liability and punishment for committing corruption and corruption-related criminal offenses, criminal offenses in the field of official activities and professional activities related to the provision of public services; improving the activities of entities involved in anti-corruption activities; 2) socio-economic: improving the activities of business entities by introducing new independent bodies for controlling the economic activities of enterprises, organizations, institutions, etc.; strengthening and promoting the development of anti-corruption management of enterprises; improving the mechanism for ensuring economic security; 3) political: eliminating unsatisfactory political processes; strengthening the economic and social security of civil servants; strengthening control over the activities of state and executive bodies.

Key words: *corruption, criminal offense, criminal legislation, research, theoretical support, anti-corruption strategy, anti-corruption program, prevention, counteraction.*

Постановка проблеми. Запобігання та протидія корупції є основним завданням держави на шляху до євроінтеграції. Одночасно із цим аналіз останніх стратегічних та концептуальних документів, а також відповідних програм надає підставу для констатації, що в останні роки більш зосереджена увага приділялась удосконаленню заходів кримінально-правового характеру, зокрема – меж кримінальної відповідальності, а також видів та розмірів покарань. Відповідно кримінологічні заходи залишаються поза увагою як законодавця та практиків, так і вчених. Як видається, вказане може бути пояснено тим, що заходи кримінологічного характеру, які вже були визначені та запроваджені не підтвердили своєї ефективності, тоді як нові не розробляються через військово-політичні чинники та складність у забезпеченні цього напрямку державної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема запобігання та протидії корупції розглядалась у працях таких учених як В.В. Олійник, Є.С. Назимко, Т.І. Пономарьова, Б.М. Семенишина-Фіголь, М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров, Є.О. Письменський та ін. Однак вчені приділяли більш зосереджену увагу вдосконаленню кримінального законодавства щодо протидії корупції, тоді як заходи кримінологічного характеру майже не зазнали розвитку та удосконалення.

Метою статті є вивчення стану кримінологічного забезпечення механізму запобігання та протидії корупції.

Виклад основного матеріалу. Основною метою запобігання кримінальним правопорушенням взагалі та корупційним чи пов'язаним із корупцією зокрема є розробка механізму своєчасного виявлення ризиків та загроз, які інтенсифікують, спрощують або зумовлюють кримінально протиправну діяльність.

Так, С. Шило вірно відмічає, що якщо говорити про головні антикорупційні заходи в Україні, то мова йде про такі: 1) визначення стратегії соціально-економічного розвитку

та здійснення адміністративної реформи. Будівництво правової держави і громадянського суспільства – основа запобігання корупційній злочинності. Косметичні зміни у системі державного управління, навіть за умови їх зовнішньої привабливості, не здатні поліпшити ситуацію боротьби з корупцією; 2) формування ідеології державної служби, тобто її моральних принципів і цінностей. Пануючий серед чиновництва дух невизначеності й непевності в завтрашньому дні – один із важливих чинників корупційної злочинності; 3) забезпечення прозорості державної влади, що вирішує такі завдання: повертає віру людей до державних структур; створює несприятливі умови для вчинення корупційних злочинів; реалізовує конституційні права громадян на достовірну інформацію у цій сфері; 4) вдосконалення антикорупційного законодавства. Хоча й прийняті відповідні законодавчі акти, що загалом надають правоохоронним органам можливість реагувати на різні корупційні прояви, починаючи з неетичної поведінки державного службовця і закінчуючи його участю у хабарництві чи діяльності організованих злочинних угруповань, проте нормативно-правова база потребує подальшого вдосконалення. Це стосується як регулювання порядку державної служби, так і юридичної відповідальності за корупційні правопорушення; 5) реальний вияв політичної волі. Політична воля в будь-якій державі, а особливо з недостатньо розвинутими демократичними інститутами, є дієвим засобом запобігання корупції. За відсутності такої волі найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує боротьбу з корупційною злочинністю [1].

Всі наведені вченим заходи є комплексними, що зумовлено тим, що жодні самостійні та специфічні інструменти впливу на корупційну злочинність не матимуть очікуваного ефекту через специфічний характер самого феномену корупції. Корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення складні за способом реалізації кримінально протиправного умислу, який може трансформуватись або вуалюватись під інші види суспільно небезпечних діянь. Додатковим фактором, який ускладнює розробку механізму запобігання корупції є те, що такі суспільно небезпечні діяння вчиняються у складі організованих груп та злочинних організацій, мають транснаціональний або транскордонний характер. Відповідно вирішення проблеми стійкого негативного показника таких протиправних діянь не може здійснюватися лише шляхом удосконалення кримінального законодавства.

Особлива увага має приділятися диференціації заходів кримінологічного впливу в залежності від суб'єкта, який вчиняє корупційні та пов'язані із корупцією кримінальні правопорушення. Як свідчить статистика правоохоронних органів та судова практика, найбільш часто такі протиправні діяння вчиняються державними службовцями.

Із цього приводу І. Довбань вказує, що безумовно, заходи запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями, також мають бути ефективними під час їх впровадження у практичну діяльність правоохоронної системи, зокрема щодо формування «відомчої» громадської думки про активне заперечення будь-яких корупційних проявів у професійній діяльності. Однак з огляду на підвищену увагу й вимоги суспільства до форм, методів і результативності роботи арсенал заходів запобігання потребує доповнення їх в аспекті удосконалення кадрового забезпечення такими заходами: 1) проведення аналізу діяльності окремих державних органів, підрозділів і служб, службових повноважень державних службовців задля виявлення потенційних можливостей для зловживання; 2) запровадження сучасних психотехнологій для проведення професійно-психологічного добору кадрів з урахуванням специфіки служби (високий рівень емоційно-стресових навантажень, наявність чинників ризику, підвищених вимог до «морального обличчя» працівника) задля запобігання призначенню на службу в органи влади осіб, які пов'язані з антигромадськими елементами, кримінальними структурами (з числа осіб, які не пройшли психологічний відбір через непридатність до певних видів службової діяльності, утворювати кадровий резерв); 3) визначення переліку посад працівників управлінських ланок, кандидати на заміщення яких підлягають обов'язковій спеціальній перевірці, умов її проведення, зокрема щодо тих, хто вже працює на цих посадах, переліку обов'язкових документів для особової (кадрової) справи зазначених категорій працівників та умов її ведення, порядку періодичної ротації таких осіб та їх

однорівневого переміщення; 4) запровадження на постійній основі профілактичної ротації керівного складу через кожні п'ять років; 5) розроблення спеціальних програм навчання та підвищення кваліфікації працівників з питань запобігання корупції у професійній та службовій діяльності; 6) запровадження практики оперативного інформування кадрів щодо усіх виявлених фактів корупції серед їх працівників; 7) оприлюднення через засоби масової інформації та прес-службу матеріалів, що пов'язані з корупційними діями працівників, запровадження постійної практики радіо та телевізійних виступів (звітів) перед населенням керівників територіальних органів з висвітленням як позитивних, так і негативних фактів їх роботи на місцях [2].

Одночасно із цим, наведені заходи можуть бути оцінені як надто узагальнені та такі, що не у повній мірі відповідають потребам держави та суспільства, а також сучасному етапу державотворення. Загальноприйняті інструменти запобігання та протидії корупції наразі демонструють низький ступінь ефективності, що призводить до зниження якості антикорупційної політики. До цього ж необхідно вказати на доцільність удосконалення процесу розслідування таких протиправних діянь та узгодження дій всіх правоохоронних органів, які дотичні до доказування факту вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг.

Для боротьби з кожним видом корупції потрібен системний підхід, необхідно враховувати взаємозв'язок між видами корупції. Корупцію неможливо побороти в окремій сфері, тільки боротьба з усіма її проявами може змінити ситуацію на краще. Окрім зазначених, дієвих засобів протидії та запобігання корупції в розвинутих країнах, існують й інші інструменти боротьби з корупцією у вищих ешелонах влади. У ряді країн світу в особливих випадках застосовується практика конфіскації майна без обвинувального вироку (в Італії, Нідерландах, США, Великобританії, Філіппінах, Австралії, Канаді, Колумбії). У деяких державах застосовувався особливий порядок судочинства за корупційні злочини, скоєні вищими посадовими особами (Замбія, Нігерія). Важливо наголосити, що успішні розслідування корупційних злочинів на вищому рівні зазвичай проводилися після зміни влади в країні, а також під іноземною юрисдикцією, що забезпечувало незалежність та об'єктивність судочинства. Окрім того, боротьба з «великою корупцією» має не тільки бути системною і спрямованою проти окремих представників вищої бюрократії, але й стосуватися третіх осіб, які брали участь у схемах незаконного збагачення, в тому числі представників комерційних структур. І останнє: метою розслідування випадків корупції у державній службі має бути не тільки покарання учасників злочину, але й розшук і повернення державі незаконно привласнених активів [3].

Удосконалення механізму доказування, розслідування та розкриття корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень має передбачати створення та запровадження у практичну діяльність спеціальних методик, диференційованих відповідно до переліку слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які мають проводитись та суб'єктів, які їх здійснюють.

Вчені вірно зауважують, що в Україні прослідковується тенденція зростання негативного сприйняття корупції серед населення, а також низької оцінки ефективності та успішності активності суб'єктів реалізації механізмів державної політики. Окреслена проблема пов'язана з відсутністю в Україні основного стратегічного документа у сфері запобігання та протидії корупції – Антикорупційної стратегії. Гальмування виконання антикорупційних програм обумовлено відсутністю кадрових та інституційних механізмів їх реалізації. Перспективи подальших розвідок пролягають через наукове обґрунтування та пошук шляхів ефективних заходів щодо протидії корупції які потребують суттєвого вдосконалення, зокрема: механізмів впровадження ефективних антикорупційних програм в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; нормативно-правових актів з метою посилення ефективності діяльності уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання та виявлення корупції; електронного документообігу в органах державної влади та місцевого самоврядування та електронного урядування з відкритістю інформації, яка може бути

основою для корупційних дій; створення єдиних інформаційних та ресурсних центрів на територіальному рівні; вдосконалення рівня прозорості прийняті рішень на територіальному рівні [4].

Сприяння подальшій інформатизації та цифровізації процесу документообігу суб'єктів господарювання, особливо це стосується звітної документації щодо обігу грошових коштів, також надасть можливість посилити контроль за діяльністю підприємств та організацій зокрема – її прозорості.

До таких заходів також відносяться підвищення рівня обізнаності з питань доброчесності народних депутатів обласних, районних, міських, районних у містах, сільських, селищних рад та інших виборних осіб місцевого самоврядування, а також органів державної влади і громадськості як на індивідуальному рівні (надання консультацій), так і на інституційному рівні (навчання, засідання за круглим столом з етичних питань тощо); запровадження механізму попереднього громадського обговорення суспільно важливих рішень з використанням позитивного вітчизняного досвіду та найкращої світової практики; використання програмно-цільового методу при розробці програм, заходів тощо та активації механізмів реалізації державної політики протидії корупції; основними перевагами якого є: комплексність вирішення проблеми, досягнення мети і завдань; концентрація тимчасових, фінансових і людських ресурсів; визначення пріоритетності заходів, черговості і строків їх реалізації; забезпечення інтеграції заходів, що носять різний характер, при їх чіткої послідовності в загальному процесі досягнення кінцевої мети, передбаченої програмою; співвідношення наявних та запланованих фінансових ресурсів з розробленими комплексами заходів за напрямками програми; ефективність використання бюджетних коштів; створення сприятливих умов, необхідних для подальшого розвитку [4].

Виходячи із вказаного, можна підсумувати, що заходи кримінологічного впливу можуть бути диференціюватись таким чином: 1) *організаційно-правові*: удосконалення законодавства взагалі та кримінального законодавства зокрема щодо змісту антикорупційної діяльності, кримінальної відповідальності та покарання за вчинення корупційних та пов'язаних із корупцією кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг; удосконалення діяльності суб'єктів, дотичних до антикорупційної діяльності; 2) *соціально-економічні*: удосконалення діяльності суб'єктів господарювання шляхом впровадження нових незалежних органів контролю за господарською діяльністю підприємств, організацій, установ тощо; посилення та сприяння розвитку антикорупційного менеджменту підприємств; удосконалення механізму забезпечення економічної безпеки; 3) *політичні*: усунення незадовільних політичних процесів; посилення економічного та соціального забезпечення державних службовців; посилення контролю за діяльністю органів державної та виконавчої влади.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження надало підставу для констатації, що на сьогоднішній день більшість проблем кримінологічного запобігання корупційним та пов'язаним із корупцією кримінальним правопорушенням знаходяться у площині незадовільних військово-політичних факторів та чинників, сформованих внаслідок повномасштабної агресії російської федерації проти України. Одночасно із цим, не дивлячись на вказане, законодавець приділяє зосереджену увагу удосконаленню та диференціації заходів протидії корупції в межах державних програм. Проте, як видається, актуальним способом посилення державної антикорупційної політики може стати розмежування кримінально-правових та кримінологічних заходів протидії корупційній злочинності в межах різних програм.

Список використаних джерел:

1. Шило С. Кримінологічні напрями запобігання корупції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 233-242. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/9/41.pdf>

2. Довбань І. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються державними службовцями. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 226-233. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2020/29.pdf

3. Суббот А., Дем'янчук Ю. Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 6. С. 113-117. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/26.pdf>

4. Матвєєнко І., Маланчук О. Вдосконалення антикорупційних заходів на територіальному рівні: виклики та перспективи. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2021. № 26. С. 83-89. URL: <https://doi.org/10.35432/tisb262021239030>

